

Wanda Barouka

DOI: 10.15290/bb.2020.12.07

Witebski Uniwersytet Państwowy

im. P.M. Maszerowa

<https://orcid.org/0000-0002-1838-7691>

Мастацкае асэнсаванне літаратурнай творчасці і функцый літаратуры ў паэзіі Уладзіміра Дубоўкі

Уладзімір Дубоўка – пісьменнік высокай мастацкай культуры, які клапаціўся пра пашырэнне тэматычных абсягаў і вобразна-выяўленчай палітры беларускай літаратуры. Яго паэзія – паэзія арыгінальнай думкі і шчырага пачуцця. Творчы ўзлёт У. Дубоўкі адбыўся ў 1920-я гады, а потым быў перарваны дваццацісямгадовым вымушаным перапынкам. У артыкуле “О Беларусь, мая шыпшына...” народны паэт Беларусі Рыгор Барадулін слухна заўважыў: *Уладзімір Дубоўка – зорка першай велічыні на небасхіле паэзіі 20-х гадоў¹, ён быў дадзены беларускай літаратуры на здзяйсненне вялікіх задум²*, і метафарычна назваў беларускім Авідзіем у адным з вершаў сталага перыяду творчасці.

Паэзія У. Дубоўкі 1920-х гадоў тэматычна разнастайная. Мастацкае асэнсаванне літаратуры, літаратурнай творчасці належыць да асноўных ліній яго паэзіі, асабліва самага плённага перыяду літаратурнай дзейнасці. Непасрэдны дыялог з аднадумцамі і апанентамі, літаратурнымі папярэднікамі і сучаснікамі ён вёў на старонках сваіх твораў. Пачатак літаратурнага шляху Дубоўкі супаў з часамі дыскусій наконт шляхоў развіцця, накіраванасці паэзіі, яе месца ў грамадскім жыцці. Тагачасныя афіцыйныя ідэалагічныя ўстаноўкі ў галіне

¹ Р. Барадулін, *Выбраныя творы*, Мінск 2008, с. 327.

² Тамсама, с. 331.

савецкай культуры абапіраліся на прымат сацыяльных ідэй, касмапалітычных у сваёй аснове. Верш маладога паэта “Не трэба мне пяць на Беларусі” (1922) – абарона паэзіі, песна звязанай з нацыянальнай глебай. Гэта ўнутрана палемічны верш з празрыстай аўтарскай пазіцыяй: *Не трэба мне пяць на Беларусі? / Нас кліча рух, пякнюткае жыццё! / У песнях я – на Беларусь малюся, / Як моліцца на возера трысцё*³. Параўнанне патрыятычна настроенага паэта з трысцём, што моліцца на возера як натуральнае асяроддзе свайго існавання, арыгінальнае і свежае ў акцэнтаванні патрыятычных пачуццяў асобы. Родны край – крыніца яго натхнення, па прызнанні паэта: *Матулі спеў, шматмілая старонка, / Купалы край, край чараўніц-дзяўчат! / Люблю цябе, бы татачку старога, / Як дзеваньку люблю, / Як брата брата* (14). Дзеля акцэнтавання ўласнай эстэтычнай пазіцыі малады паэт па-майстэрску выкарыстоўваў іншасказанне. Паказальны ў гэтых адносінах трэці верш з вядомага цыкла “Паперкі” (1922), што мае палемічны пачатак: *Ну чаму ж не пяць кажаш мне, / Камі песні ліюцца крыніцай? / Камі ветразь мой вір страсяне, – / Дык чаму ж не пяць тады мне?* (15). У. Дубоўка ўжывае ў гэтым вершы кантэкстуальныя антонімы *Баян* і *зэгзіца*: *Чым Баянам быць дзе ў тумане, – / Ў Беларусі лепш быці зэгзіцай* (15). Вобразы Баяна і зегзіцы ў славянскіх літаратурах вядомыя з часоў Сярэднявечча, яны полісемантычныя. Баян – вяшчун, таленавіты пясняр, прыхільнік метафарычнага і дыдактычнага стылю ў выкладанні падзей і абмалёўцы асоб. Не выключана, што Баян быў прыдворным паэтам пры двары розных князёў, аўтарам хваласпеваў у гонар правіцеляў, якім служыў, і выкрывальнікам ворагаў сваіх правіцеляў. Зегзіца – зязюля, вяшчунка лёсу, вяшчунка вясны, нярэдка ўвасабленне суму. Умберта Эка слухна заўважыў: *Эксперыментаваць з мовай і культурай, для якой яна служыць сродкам зносін, азначае працаваць на два франты: камі мы гуляем са словамі, разбураем і зноў збіраем іх, мы перабудоўваем ідэі; камі мы гуляем з ідэямі, мы адкрываем для слоў шырокія далягляды*⁴.

Верш У. Дубоўкі заснаваны на сэнсавых апазіцыях: чужое – сваё, вялікае – малое, мінулае – сучаснае. Баян у дадзеным вершы – увасабленне паэта, які звернуты ў мінулае, зязюля – у будучае. Лірычнаму герою паэта бліжэй сціплая зегзіца з яе памкнёнасцю ў будучае,

³ У. Дубоўка, *На ўзвышшы: вершы, паэмы*, Мінск 2007, с. 19. Далей усе спасылкі прыводзяцца па гэтым выданні, у дужках падаецца старонка.

⁴ У. Эко, *О литературе: эссе*, Москва 2016, с. 145.

чым славыты Баян з яго песнямі “ў тумане”, недзе далёка ад сучаснасці роднай зямлі: *Лепш хай звонам аб новай Вясне / Разліюцца ў ёй песні крыніцай* (15). Малады Дубоўка – паэт-максіmalіст, які верыць у імператыўную сілу паэтычнага слова: *Калі скажа паэт, што прадвесне, – / дык пачне зелянець трава* (13).

1920-я гады былі перыядам вострай літаратурнай барацьбы паміж рознымі пісьменніцкімі групамі, а таксама перыядам, калі развіццё мастацтва і літаратуры вымушана было ўсё больш і больш падпарадкавацца афіцыйным ідэалагічным патрабаванням, прыстасоўвацца да задач сацыялістычнага будаўніцтва. У 1925 годзе Дубоўка метафарычна заўважаў пра сваё самапачуванне: *На дзіды, на востры шыпшынік / ці сэрца, ці дух мой узбілі. / Кальшыцца скаргі і моўкнучь, / разносяцца разам пялёсткі* (30). Разам з тым паэт у вершы “Часіна ды з сокам рабіны” на поўны голас эксплікаваў уласную пісьменніцкую пазіцыю: *Не хоча ўладзімір Дубоўка / спяваць пад зазубраны лёскат* (30). Паэт перакананы, што яго мастакоўскі выбар драматычны, але правільны: *Пачаў – хай канчаюць другія, / шляхі – адшукваю сабе я. / Загіну – няхай і загіну, / мне гімнамі будуць завеі* (30).

Уладзімір Дубоўка ўсведамляў значнасць класікі для нацыянальнай культуры і літаратуры. Не выпадковым быў яго зварот да такіх літаратурных папярэднікаў, як Алесь Гарун, Максім Багдановіч, Янка Купала, дзе прама ці ўскосна пазіцыянаваліся ўласныя эстэтычныя імператывы. Памяці Алеся Гаруна малады Дубоўка прысвяціў верш “Ад крывіцкіх балотаў да тундраў Сібіры...”. Твор пачынаўся з кароткага эпіграфа-тлумачэння “На свята Алеся Гаруна – у Маскве 2 красавіка 1922 г.”. Як вядома, Алесь Гарун – яркі прадстаўнік грамадзянскай лірыкі ў беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя, паэт-змагар, што за сваю рэвалюцыйную дзейнасць па прыгаворы царскага суда адбываў ссылку ў Сібіры. Жыццёвы век яго быў кароткім: нарадзіўся ў 1887 годзе і памёр ад сухотаў у 1920 годзе. Алесь Гарун ва ўспрыманні многіх патрыятычна настроеных маладых беларускіх інтэлігентаў быў прыкладам паэта, у якога не разыходзіліся слова і справа. Верш Дубоўкі напісаны ў форме прамовы-звароту да Алеся Гаруна. У разуменні Дубоўкі Алесь Гарун – выдатны майстар мастацкага слова, паэт-барацьбіт. Да таго ж, гэта яшчэ і заснавальнік літаратурнай традыцыі, што пазіцыянавала самаахвярнае служэнне Радзіме. Уладзімір Дубоўка лічыў мэтазгодным нагадаць заслугі Алеся Гаруна перад суайчыннікамі: *Ад крывіцкіх балотаў да тундраў Сібіры, / Ад аковаў душы да цяжкіх ланцугоў, – / Ты паяў няўпынна, званіў сваёй лірай, / Заклікаў нас на родныя гоні,*

дамоў (19). Паэзія Гаруна сугестыўная ў лепшым значэнні гэтага слова, ён пакінуў суайчыннікам палымяныя заклікі і заветы: *Беларус, схамяніся... Хутчэй прачынайся, Родны край свой кахай... Мовы ты не зракайся...* (19). Паэт-барацьбіт здолеў абудзіць нацыянальны гонар і гістарычную памяць у многіх сваіх суайчыннікаў. Алесь Гарун рэпрэзентаваны Дубоўкам надзвычай сціплым чалавекам, што пакінуў прыкметны след у беларускай культуры: *Раўнаваўшы сябе да зялёнага дубу, / Што да смерці кідае дубкоў маладых, / Цэлы лес абудзіў ты, але ж сваю згубу / Помніць ён і сумуе да дзён аж да тых. / Раўнаваўшы сябе да ручайкі малой, / Што звiніць па карэннях, цячэ цёмным борам, / Ты папраўдзе быў слаўнай, вялікай ракой, / І яна ў гэты час разліваецца морам...* (28).

У вершы “Людзям” Алесь Гаруна выказвалася нясмелае спадзяванне: *Скажу яшчэ чаго б хацеў: / З дзявочых вуст пачуць / Хаця б адзін мой бедны спеў, / Хаця б калі-нібудзь!*⁵. У Дубоўка ўспомніў гэтыя словы і запэўніў, што спадзяванне спраўдзілася: *Ты хацеў, славей наш, хацеў хоць калі, / Хоць адзін пачуць спеў свой і – з вуснаў дзяўчыны, / Устань, прыйдзі, наш Гаротны, з сцюдзёнай зямлі, / Твае спевы звiняць у твае вечарыны...* (19). Зместам верша Дубоўка акцэнтаваў ідэю важнасці ўшанавання нашчадкамі тых, хто набліжаў лепшую будучыню роднай зямлі. Рэмінісцэнцыі з вершаў Алесь Гаруна “Людзям”, “Брацця! Досьць нам цярпець і гнуцца...”, “Мае думкі”, “Браты! Дакуль мы будзем спаць?..”, “Nocturno” ў дадзеным творы ўказваюць на абазнанасць Уладзіміра Дубоўкі ў творчасці Алесь Гаруна. Да месца нагадаць, што таленавіты беларускі крытык 1920-х гадоў Адам Бабарэка аргументавана звярнуў увагу на ідэйна-эстэтычнае ўздзеянне паэзіі Алесь Гаруна на паэзію маладога Уладзіміра Дубоўкі, на сугучнасць паасобных мастацкіх вобразаў у лірыцы абодвух аўтараў.

Дубоўка высока цаніў змястоўнасць і мастацкую дасканаласць паэзіі Максіма Багдановіча. Па ўспамінах сучаснікаў, ён часта дэкламаваў творы Багдановіча. Верш-імпрэсія “Нават мора змяніла свой колер” (1924) меў эпіграф-тлумачэнне “На могільцы Максіма Багдановіча”. У трактоўцы У. Дубоўкі магіла Багдановіча на ўзвышшы прыцягвае ўвагу, яе сузіранне выклікае адчуванне самоты і непраўнай страты: *Плача сэрца, сціскаюцца грудзі, / Дзесь празрыста свiргочуць цыкады. / Горы крымскія неба хлудзяць / І ў блакіце змарамі кадзяць* (23).

⁵ А. Гарун, *Матчын дар: вершы. Факсімільнае выданне*, Мінск 1988, с. 6.

Паўторам *Плач жа, сэрца, сціскайцеся, грудзі, / Не зязюля – свіргочуць цыкады. / Горы крымскія неба хлудзяць / І ў блакіце хмарамі кадзяць...* (23) паэтам артыкулявалася непапраўнасць вялікай страты для айчынной літаратуры.

У 1925 годзе на Беларусі адзначалася дваццацігоддзе літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы. Да гэтай падзеі быў прымеркаваны верш-прысвячэнне “Янку Купалу”, радкі якога *Не пісаў юбілейных я вершаў / ані разу яшчэ дагэтуль. / Юбілей, як сягоння, – першы! / дык вітанне паэта паэту* (35) утвараюць своеасаблівае кампазіцыйнае кола. Малады паэт як роўны з роўным імкнуўся гаварыць з класікам, але пры гэтым адзначаў, што Купала – *асілак-волат*, што *мастацкае слова ўзвёў на нязмерныя высі* (35). Рэмінісцэнцыя з паэмы “Безназоўнае” і алюзія на назву першага зборніка “Жалейка” дэманстравалі неабыхавасць маладога творцы да Купалавай паэзіі: *Шалясцела калісьці нясмела, / пачынала жалейка... Годзе! / Цяпер перуном загрымела / і назову язык не знойдзе* (36). Надзвычай удала ў вершы ўжыта амаформа “варта”: *Дваццаць год працягнулася варта, / шлях жыцця свайго праглядаеш. / Варта жыць і змагацца варта, / калі песня твая маладая* (36). Янка Купала пазіцыянаваўся аўтарытэтным для маладых аўтараў пісьменнікам, што клапаціўся пра будучыню нацыянальнай літаратуры, пра літаратурную змену: *Ты адзін, ад усіх найвялікшы, / маладых гадаваў свайёй песняй. / Я стаю, галаву схіліўшы, / з абяцаннем твой заклік здзейсніць* (36). Трэба зазначыць, што Купалавы вобразы давалі матэрыял Дубоўку для напісання некаторых твораў. Так, да верша “А ты, сіраціна, жыві” (1925) Уладзімір Дубоўка абраў у якасці эпіграфа радок з Янкі Купалы “А ты, сіраціна, жыві” і аптымістычна яго пераасэнсаваў у адпаведнасці з узростам і духам часу: *Імкніся наперад – уgrundь, / ніколі не гніся нядолі. / Вітай, што над краем, зару / з-пад цьмянасці золкай і золі*⁶.

Характэрнай праявай літаратурнага жыцця 1920-х гадоў стала барацьба паміж літаратурнымі аб’яднаннямі, абарона сваіх і зневажанне чужых. Дубоўкам узаемаадносіны літаратуры і крытыкі закраналіся ў спасылках да так званых “вершаў з заўвагамі” “Крыху восені і жменька кляновых лістоў” (1929) – паэтычнага цыкла пра суадносіны пачатку і канца, пра ўзаемапераход прыгожага і агіднага. Заўвага да першага верша гэтага цыкла “Журавы курлыкалі на поўдзень” закранала праблему аб’ектыўнасці ў працы крытыка: *Нядаўна кры-*

⁶ У. Дубоўка, *Выбраныя творы*, Мінск 1959, с. 43.

тыж у мяне пытаў: / – А што вы пішаце цяпер, Дубоўка? / Даўно я
 вашых вершаў не чытаў, / вію для іх крытычную вяроўку (51). Для
 крытыка-аглабельшчыка яго артыкулы, якія ён сам называе “лабу-
 дой”, – магчымасць жыць з камфортам за чужы кошт: *Вясною, з той
 вядомай лабуды, / якую трызнiў я на вашы творы, / гарнітур фай-
 ны справiў, хоць куды, / і з’ездзiў на курорт, не быўшы хворым* (51).
 Крывадушны крытык, бяспрэчна, выклікае ў паэта абурэнне: *Цябе
 такога ў Свіслачы ўтапiць / за лабуду гарнітурную гэту. / Па-
 весся лепш на той вяроўцы сам, / што мне вiеш, вярочных дзел
 майстар* (51). Паэт прагне аб’ектыўнай ацэнкі сваіх твораў і пара-
 даксальна спадзяецца яе атрымаць з боку тых, хто далёкі ад літа-
 ратурных баталій, хто пераўтварае жыццё: *Свой твор на бесста-
 ронні суд аддам, / на суд будаўнікоў-энтузіястаў* (51). Становіш-
 ча, калі паэт можа быць абылганы, здаецца аўтару твора ненату-
 ральным: *Без жаднай крыўды на брыду і злосць / пытаюся прытым
 у людцаў мілых: няўжо і надалей падобны ягамосць / з паэтаў будзе
 «выганяць ухілы»?!* (51). Неаб’ектыўнасць крытыкі – з’ява, на жаль,
 пазачасавая, на думку паэта: *Цікава Лермантаў пра гэта / пісаў для
 «выбранага свету»: / «В чернилах ваших, господа, / И желчи едкой
 даже нету, / а просто грязная вода...»* (51). Іронія нярэдка супра-
 ваджала дубоўкаўскую ацэнку адвольнай трактоўкі зместу літаратур-
 ных твораў чытачамі і схематызму некаторых чужых пісьменніцкіх
 хадоў. Так, пра маўклівыя і нерухомыя клёны ў вершы “Ізноў шумя-
 ць і шастаюць кляновыя лісты...” іранічна заўважана: *Без пантэізму
 гэты вобраз / прыняць належыць, мой чытальнік. / Калі паслухае-
 це добра, / туга ў акордах развітальных. / І што сказаць павiнен
 аўтар? / Жадаць вам сонечнага заўтра, / Без тых акордаў за плячы-
 ма? / Усё немагчымае магчыма...* (55).

Адна з “вечных” праблем літаратурнай творчасці – пісьменнік
 і мова. Яна асэнсоўвалася Дубоўкам у багдановічаўскім духу. Аўтар
 верша “Песняру” на пачатку XX стагоддзя заклікаў увогуле клапаціц-
 ца пра дасканаласць твораў, Уладзімір Дубоўка – пра высокую моўную
 культуру. Санет “Прамерыць гоні шмат разоў араты” (1927) – ад-
 метны на фоне беларускай лірыкі 1920-х гадоў, бо цэнтральнае месца
 ў ім аддадзена пазіцыянаванню важнасці моўнага майстэрства пісь-
 менніка. Уладзімір Дубоўка асацыятыўна супастаўляў паэта з ара-
 тым, руплівым і дбайным земляробам: *Прамерыць гоні шмат разоў
 араты, / пакуль даручыць зерне пухнай глебе; / не раз вачыма павар-
 туе ў небе / збытэчнай хмары для засмяглай шаты. / Загоны ў ча-
 се пiльна будуць зжаты: / ў тарпу не трапiць земле-непатрэб’е. /*

*Спажытак, слованы жыццём у хлебе, / для клёку атрымаем неза-
кляты (46).*

Запарукай поспеху літаратурнага твора Дубоўка лічыў філігран-
ную моўную абалонку пісьменніцкіх твораў: *Кіруючыся вечнаю ўмо-
вай, / і ты, паэта, уладар над мовай, / рыхтуй уважна грунт і пра-
цавіта. / Ё люд паспаліты перлам неймірушчым / яна зайльсніца,
змірсямі спавіта, / калі ад слова шумавінне знішчым (46).* Дарэчы,
для распрацоўкі эстэтычнай праблематыкі беларускі паэт абраў ва-
рыянт французскага санета, якому аддавалі перавагу яго суайчынні-
кі Максім Багдановіч, Янка Купала, Алесь Гарун, Уладзімір Жылка,
але крыху парушыў канон выкарыстаннем у катрэнах толькі жаночай
рыфмы.

Мастацкае асэнсаванне літаратурнай творчасці і функцый літара-
туры было развіта Дубоўкам далей у паэмах канца 1920-х гадоў “Кру-
гі”, “І пурпуровых ветразей узвівы...”, “Штурмуеце будучыні аванпо-
сты!”. Жанр паэмы даваў больш шырокія магчымасці для мастацкага
даследавання літаратуры. Паэму “Кругі” (1927) Уладзімір Дубоўка
прысвяціў сябру і аднадумцу “ўзвышаўцу” Адаму Бабарэку: *За на-
тхненне табе прысвяціў / гэты твор пераходны, ламаны. / У жыцці
давялося ісці / да яснот / праз імглу і туманы (66).* Твор пачынаўся
з канстатацыі: *Пасылаў свае думкі не раз, як дэпешы без адраса,
ў далі. / У прасторах іх след не загас, / яны пошчак заўжды вы-
клікалі (65).* Іншымі словамі, папярэднія творчыя высілкі не былі мар-
нымі, але паэт прызнаваўся, што для яго наступіў момант пераацэнкі
зробленага: *Я цяпер перагледзеў свой шлях: / вось памылкі, / а вось – /
дасягненні (65),* аднак эстэтычны імператыў яго заставаўся ранейшым:
Творчы шлях мой нязменна адзін, / я шукаю для сіл сваіх выйсці (66).
Паэт сцвярджаў, што ён у развазе з кнігамі сябруе: *Творцаў даўніх
музыка пульсачый / пайстае, / праносіцца, / чаруе! (67).* Сапраўдны
паэт, у разуменні У. Дубоўкі, паважліва ставіцца да літаратурных
папярэднікаў і прадчувае неабходнасць перамен у сваёй працы. Пе-
раацэнкі зробленага ад паэта патрабавалі і чытачы. Сюжэтная лінія
зацікаўленай чытачкі Насты Нарутавічанкі ўводзіцца аўтарам паэмы,
каб глыбей раскрыць праблему ўзаемаадносін літаратуры і крытыкі,
літаратуры і жыцця. Наста Нарутавічанка зняважліва атэставала лі-
таратурную крытыку: *Канкрэтнага не кажучы, / яна / нагадвае ту-
ман у цёмным лесе (68); Не крытыка, а нейкі самавар: / Усё залежыць
ад старонняй ласкі. / І ўражанне ствараецца само: / Гуляе крытыка
ў «лішчу-цотку», / замкнула аб’ектыўнасць на замок / і задаволена
на сто адсоткаў (68).* Чытачку абурала аддаленасць паэзіі ад рэальна-

га чалавека, графарэтнасць тэм і вобразаў у літаратуры і ў творчасці самога Дубоўкі: *Чаму ў песнях вашых не стае / адной маленькай справы – / чалавека? / Хіба пачуцці ўсе яго / мае / не закранаюць вашыя навекі? / Знаходжу ў песнях кветкі, палыны, / рассыпаныя скрозь пялёсткі... / Любоў да нашай роднай стараны, / да саламяных стрэж і вёскі... / І так далей, / і так далей – адно, / або штодзённая прысяга Беларусі. / Ёй прысягамі шмат разоў даўно. / Навошта зноў? / Дзіўлюся я, дзіўлюся! / Калі чытаеш песні вашы ўсе, / здаецца, што бяжуддзе ў краіне, / што ветры буйныя паэта наш пасе / або на высце ў самоце гіне (69).*

Чытачку не задавальнялі надуманыя героі: *Калі ж людзіна ў песні мільгане, / дык так пададзена, што проста дзіва. / От, не раўнуючы, майляў, даўней / моладзь на коляды “казу” вадзіла. / Не то жыве, не то рыпіць “каза”, / гаворыць тое, што крычаць над вухам... / І хочацца такое вам сказаць, / што нават сорамна самой мне слушаць... (69–70).*

Наста дыдактычна заўважала: *Жабрацтва духу – не вялікі гонар. / Аджаж літаратура – не тартак, / не пагулянка з клёцкамі за горад (70).* Чытачка ў сваім лісце ўздымала надзвычай вострыя праблемы. Сярод іх вылучаліся праблема ўзаемадзеяння літаратуры і крытыкі, прызначэння літаратурнай творчасці, якая не павінна бласлаўляць жабрацтва духу. Пісьменнік, які, падобна да важнага пана, убачанага Цікаўным па дарозе да сонца, *піша, хваліць сябе сам (78)*, на думку аўтара, *пакараны (78)* лёсам, а крытыкі, што хваліць дрэнныя творы, параўноўваюцца з баранамі. Парада Цікаўнага пану выяўляла і Дубоўкава перакананне: *Адзнакі велічы ляжаць / У змесце добрым і вялікім (94).* Паэт не выступаў супраць фармальных эксперыментаў, ён артыкуляваў значнасць арыгінальнага зместу ў літаратурным творы.

На думку паэта, літаратура можа актыўна ўмешвацца ў жыццё і змяняць яго: *А жыццё, жыццё закрасавала, / закрасуе больш яшчэ вакол, / Здзейснена прадвесненне Купалы, / акавіта Коласавых слоў (99).* Уладзімір Дубоўка зазначаў, што новае ў літаратуры заўсёды ўспрымаецца насцярожана, але гэта не павінна палохаць паэта: *Рытмы, вобразы: / канец... / пачатак... / Адышоў адзін, / другі прыйшоў... / Песні класікаў прымалі так жа, / як нервовасць ломаных радкоў (102).*

У лісце да Насты Нарутавічанкі, паэт паведаміў, што *казкі праглядаў. (...) Такія перлы ёсць між іх! (106)* і наракаў: *Бяда, / што новыя друкуюцца паволі (106).* Згаданая ў лісце да Насты казка пра

музыку, што іграў усё жыццё, а пасля смерці з цымбаламі пайшоў на той свет, дзе сваёй пранікнёнай іграй “ўквяліў” галоўнага “чына” і яго прагналі: *Ляцеў з цымбаламі музыка ўніз, / пашэнціла за хмару зачачніца. / З тае пары між неба і зямлі / вісіць і грае ў часе навальніцы* (106). Паэт з добрым веданнем літаратурна-грамадскай атмасферы свайго часу метафарычна падкрэсліў, што таленавіты аўтар у такіх умовах, як і музыка з казкі, найчасцей вымушаны завісаць паміж небам і зямлёй. Паэт дыпламатычна-іранічна заўважаў пры гэтым: *Бяда вось толькі ў чым: / я не люблю “туманных алегорый”. / За сімваламі рознымі сачыць – / ды гэта, трэба ведаць, / проста гора* (106).; *Цяпер, як роднай, абяцаю вам: / ніякіх сімвалаў, ніякіх алегорый* (107) і рытуальна-схематычна абяцаў: *Калі я новае у друк што дам, – / сапраўдны чалавек там загаловаць* (107).

Паэма “І пурпуровых ветразей узвівы...” (1929) пачыналася з аўтарскай заўвагі пра верагодную неадназначнасць успрымання яго твора: *Ідзі часінай добраю ў людзі / ты, вынік дум і творчага гарэння. / Адзін усцешыцца, другі асудзіць, і той, і той з цікавасцю сустрэне. / Табе не дай я рыфмы мілагучнай, – / ідзі, мой твор, кунегай апавіты. / Цябе без рыфмы думка добра лучыць, шукаючы для духа акавіты* (108).

Аўтар абураны тым, што людзі больш клапацяцца “аб шлунку”, а паэтычны *дух скарынкай эпігоннай сыты*. Ён глыбока перакананы, што *патрэбна духу акавіта* (109), што заўсёды *шукае выйсця творчая крыніца* (109). Канцэптуальныя ўстаноўкі аўтара выказаны ў наказе твору: *Будзі шуканні новага ў стылі, / пакліч на спрэчку думнае грамадства, / каб на здабытках даўніх не застылі, / каб не засцюжылі іх у мастацтве* (109). Сітуацыя ў літаратуры, паводле паэта, вымагае перамен, вымагае творчасці: *Занадта ціха стала на Парнасе / у сэнсе творчасці і дасягненняў. / Сядзяць у эпігоннай апрапанасе / прадстаўнікі абодвух пакаленняў. / Пакуль дайшлі – прытупаліся крышку. / Няхай у добры час адпачываюць! / Не трэба нам спыняцца ў зацішку, бо ў далі думка нас вядзе жывая. / Мае сябры, супольнікі ў працы, / штурмуйце будучыні аванпосты! / Мы звыклі перашкодаў не баяцца, – / яны спрыяюць нашаму узросту* (109).

Паэтава пакаленне выйшла ў дарогу ў нялёгкае час: *кагорту нашу ксцілі навальніцы* (110). Умовы творчага сталення спрыялі панаванню рамантычнага пафасу паэзіі: *А мы ішлі з імпэтам віратлівым, / а мы ішлі няспынна і ўпарта. / І пурпуровых ветразей узвівы / трымалі курс на сонечнае заўтра* (110). Новы твор, па прызнанні паэта, – *вынік дум і творчага гарэння* (110), не застрахаваны нават аўтарскай

замовай, як іранічна падкрэслена, *ад сустайўных зв'іхаў і несустайўных вывіхаў* (110). Галоўныя героі яго – Лірык і Матэматык, што па-рознаму ўспрымаюць час і ацэньваюць ролю літаратуры, але з'яўляюцца выхаванцамі свайго часу. Для Лірыка сучаснасць – *дні радасці і гора, дні руін і будаўніцтва* (112). Ён марыць пакінуць *вандроўным бесхацінцам* горад і пабываць на шляхах і крыжовых дарогах: *Паслухаць гаманы людскога мора, / разгневанага мора-акіяну... / Пазнаць тугу бяскрайнюю ў дарозе, / пабачыць шчасце без парфумы хцівай* (112). Для Матэматыка сучаснасць – *дні руін і будаўніцтва / і дыктатуры пралетарыяту* (113), *калі патрэбны нам паэты-змагары, – / не ліквідатары, не смутнаглядцы* (113), *калі паэт руйнаваць і будаваць павінен, / а не бадзяца нейкім дзеньдзівірам* (112). Пытаннем *Чаго глядзіш так пільна ты на Захад?* (113) Матэматык папракае Лірыка ў няправільных настроях: сонца садзіцца на захадзе, значыць, Лірыка прыцягвае момант замірання, а не паўнавартаснага жыцця, паводле Матэматыка. Лірык жа хоча пра радасць *новыя навеяць песні* і гатовы загінуць з тугою на вуснах. Матэматык абвінавачвае свайго апанента: *Ты адыходзіш ад жыцця, змагання, / ты хутка станеш ворагам працоўных / і дыктатуры пралетарыяту* (114). Лірык кпіць са схематычных думак, ён з гумарам апавядае пра тое, як Бог вылепіў чалавека з гліны, павесіў на сонейку падсохнуць, а сам пайшоў адпачыць. Чорт зацікавіўся работай Бога: *Форма голая пятрэе, / як мастацтва для мастацтва. / – Бог, няйначай, тут дурэе. / Трэба з крытыкаю ўзяцца!* (115). Чорт вырашыў напоўніць форму сваім зместам: *Сапраўды, ядроны шышкі, / а дзе змест у форме гэтай? / Хіба мала мае жыжкі / наша любая планета?* (116). Дробны чортаў плявок у гатовую форму сапсаваў Божую работу. Атрымліваецца, што дрэнны змест можа сапсаваць добрую форму. Іншасказальны аповед Лірыка абурў Матэматыка: *Ты не шукаеш вобразы рэальных, / даступных і карысных у змаганні. / Замест таго забраўся ў чартайшчыну / і выцягаеш барахло старое. / У нашы дні руін і будаўніцтва / паэт на фронце антырэлігійным / павінен быць, а не бадзяца недзе...* (117).

Вартай асновай літаратурнай творчасці Лірык лічыць фальклор: *Цудоўны скарб у творчасці народнай / для нас сабраны мудрымі дзядамі. / Яго адкінуць – значыць без пашаны / паставіцца да продкаў працавітых* (117). У Матэматыка іншы погляд: *Пара адмовіцца табе ад баек, / ад гэтай дробнабуржуазнай твані. / Павінны мы тварыць на грунце новым / сучаснае мастацтва для працоўных. / Табе даволі поркацца ў старызне* (118). Матэматык гатовы выкарыстаць лепшае з культурнай спадчыны мінулых часоў, Лірык – толькі фальк-

лор. Пры гэтым Лірык пафасна заўважае: *Ты ўважаеш, што культура ходзіць / у портках ката слаўнае Камуны / Парыжскае, у портах Галіфэ? / Або ў марынарцы ходзіць Фрэнча, / другога ката, ката нашых дзён? / Не веру я ў гэткія акрасы: / я ненавіжу іх, змагацца буду! / І ў імя змагання з рознай тванню / вось гэтае шляхетнае культуры – / я лепш вазьму акрасы Беларусі...* (119).

Фальклор Матэматык спачатку называе *браснелым барахло* (120). Калі Лірык прапанаваў расказаць казку, Матэматык заўважыў: *Імкніся лепш канкрэтнае суладзіць, / бо на выпадках будучыня вяне* (121). Аднак Матэматыку спадабалася ідэя народнага падання пра матчыны слёзы, ён прапанаваў Лірыку: *Вазьмі, прыдумай ты для гэтай думкі / сучасную і блізкую нам форму...* (130). Матэматык прызнаўся ў любові да паэзіі Дубоўкі: *Які запал, які настрой бадзёры!* Лірык сказаў, што задуменнасць, мройнасць ён узяў з паэзіі Дубоўкі. Тым самым паэт сцвердзіў, што яго творчасць не разлічана на адназначнае ўспрыманне. Лірык і Матэматык па-свойму педанты, яны вырашылі, што іх спрэчкі пра ролю паэта, аснову літаратурнай творчасці разважыць аўтар, аднак аўтар ухіліўся ад сустрэчы з імі: *Няхай ідуць да чытачоў гавораць, / супольна з імі вырашаюць крыўды... / Няхай нясе іх творчае гарэнне / і пурпуровых ветразей узвівы...* (132). Іншымі словамі, аўтар лічыць, што чытачы ды і сама літаратура павінны вырашыць будучыню літаратуры.

Паэма “Штурмуецца будучыні аванпосты!” (1929) пачыналася з прадмовы аўтара, дзе акцэнтавалася, што ў папярэднім творы ён расказаў, як, паводле яго пераканання, павінен *адбывацца працэс стварэння нацыянальнай формы да пралетарскага зместу: узяўшы лепшае з народнае творчасці, перапрацаваўшы яго, адкінуўшы непатрэбнае і шкоднае. Фактычна я ў гэтай паэме выступіў супраць сляпога захаплення старой спадчынай у імя спадчыны, супраць безраhubнага скарыстання яе, запрапанаваўшы замест гэтага крытычную перацэнку каштоўнасцей* (134).

У. Дубоўка выказаў перакананне, што *прышла ўжо такая часіна, што з формай старою далей / ісці мне ніяк немагчыма* (134). Яго турбаваў няпросты лёс дзвюх папярэдніх паэм: *Адзін сімпатычны суб’ект / і контррэвалюцыю вырыў* (134). Сучаснасць, як палемічна завострана сцвярджае паэт, вымагае новых паэтычных формаў: *Паэма, саната, санет – / асадкі мінулага часу! / У новыя ўправіць паэт / сучаснасці нашай акрасу. / У гэтым кірунку далей / пайду праз падзеі, прыгоды* (135). Паэты, як зазначаў аўтар, павінны быць *актыўнымі ўдзельнікамі нашага будаўніцтва* (139). Жанр новага тво-

ра Дубоўка абазначыў словам “камбайн” і перасцярог: *Ідзі, мой твор, ідзі, камбайн, у людзі. / Даю табе і рыфмы для акрасы, / і думкі папулярныя ў аснове. / Пра краскі ці якія перагасы / не дазваляю жаднае размовы. / Не кліч на спрэчкі думнае грамадства, / бо спакайней ты пражывеш на свеце. / Для справаздач хапае ў нас мастацтва...* (140).

З горкай іроніяй у звароце да твора ацэньвалася сітуацыя ў тагачаснай літаратуры і становішча самога паэта: *І не шукай ты новага ў стылі, / даволі ўсыпалі мне за мае шуканні. / Глядзі, каб вусны палкія не стылі, / як будзеш мець з паэзіяй спатканні. / І не кажы, што ціха на Парнасе, / «трашчыць і парашчыць, бы з скуры лезе», / што быццам ў нязнанай апранасе / сядзяць там гомо, быццам люпусы дзе ў лесе... / А скажаш – прыбягуць галавацэпы, / спрасуюць жарт у чыстую манету, / і гэтакі вэрхал справяць ультраляпы, / што на свайго забудзешся паэта...* (141).

На думку аўтара, літаратура павінна выпрацоўваць творчае стаўленне да жыцця: *На свеце жыць іначай і не варта, / як толькі ў творчым мкльвіячы ўздыме* (141). Суайчыннікам і калегам па пяру ён наказвае: *Сячэце ў камені трывалыя ўсходы, / да яснай мэты шлях кладзеце просты. / Нягледзячы на хібы, перашкоды, – / штурмуйце будучыні аванпосты!* (141).

Асэнсаванне Дубоўкам ролі літаратуры працягвалася і пасля звароту з Сібіры. Так, у вершы “Паходы” (1958) Дубоўка напамніў, што літаратурныя творы Джэка Лондана і Брэта Гарта папярэдзвалі пра небяспеку лёгкага ўзбагачэння любой цаной. Літаратурныя творы, як сведчыў змест верша “Палессе” з “Палескай рапсоды”, нярэдка ўтрымліваюць каштоўныя гісторыка-этнаграфічныя звесткі, даюць магчымасць супаставіць мінулае і сучаснае. Пры перакладзе санетаў Шэкспіра паэт надаў увагу і тым з іх, у якіх закраналася тэма ўвекавечання чалавека ў літаратурнай творчасці. Гэта санеты № 19, 54, 60, 63.

Мастацкае асэнсаванне літаратуры і яе ролі ў паэзіі У. Дубоўкі 1920-х гадоў было палемічным у дачыненні да афіцыйных ідэалагічных устаноў у сферы культуры, бо аўтар пазіцыянаваў неабходнасць актыўнай творчасці. У цэнтры ўвагі У. Дубоўкі знаходзіліся такія праблемы, як асновы літаратурнай творчасці, межы мастакоўскай свабоды, пісьменнік і крытыка, пісьменнік і мова. Для іх інтэрпрэтацыі паэт удала выкарыстоўваў форму лірычнага верша і ліра-эпічнай паэмы. На пачатку творчасці паэт лічыў важнай нацыястваральную і мнеманічную функцыі літаратуры, потым гэта функцыя стала дапаўняцца моватворчай, выцясненчай эстэтычнай і прагнастычнай.

L I T E R A T U R A

- Baradulin R., *Vybranyâ tvory*, Minsk 2008 [Барадулін Р., *Выбраныя творы*, Мінск 2008].
- Dubouka U., *Na ŭzvysšy: veršy, paemy*, Minsk 2007 [Дубоўка У., *На ўзвышшы: вершы, паэмы*, Мінск 2007].
- Eko U., *O literature: esse*, Moskva, 2016 [Эко У., *О литературе*, Москва 2016].
- Нарун А., *Matčyn dar: faksimilnaē vydane*, Minsk 1988 [Гарун А., *Матчын дар: факсімільнае выданне*, Мінск 1988].
- Dubouka U., *Vybranyâ tvory*, Minsk 1959 [У. Дубоўка, *Выбраныя творы*, Мінск, 1959].

Р Э З Ю М Э

МАСТАЦКАЕ АСЭНСАВАННЕ ЛІТАРАТУРНАЙ ТВОРЧАСЦІ І ФУНКЦЫЙ
ЛІТАРАТУРЫ Ў ПАЭЗІІ УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ

Мастацкае асэнсаванне творчага працэсу ў паэзіі Уладзіміра Дубоўкі 1920-х годоў было палемічным у адносінах да афіцыйных ідэалагічных устаноў у вобласці культуры. Поэт засяродзіў сваю ўвагу на такіх пытаннях, як асновы творчасці, літаратура і крытыка, паэт і мова, межы творчай свабоды. У. Дубоўка творча выкарыстоўваў для гэтага мастацкія магчымасці верша і паэмы, актыўна звяртаўся да іроніі. Паэт лічыў важнымі такія функцыі літаратуры, як актуалізацыя класікі, пазнанне свету і чалавека, выяўленне духоўных магчымасцей асобы і соцыуму, развіццё мыслення чытачоў, пазіцыяванне эксперымента. Апрача таго, ён разумеў літаратурную творчасць як самавыяўленне і самахарактарыстыку поэта.

Ключавыя словы: паэзія, мастацкае маўленне, верш, паэма, мастацкі вобраз, іронія.

S T R E S Z C Z E N I E

ARTYSTYCZNA INTERPRETACJA TWÓRCZOŚCI LITERACKIEJ I FUNKCJI
LITERATURY W POEZJI U. DUBOUKI W LATACH DWUDZIESTYCH XX WIEKU

Artystyczna interpretacja literatury w poezji W. Dubouki w latach dwudziestych XX wieku miała charakter polemiczny w odniesieniu do oficjalnych warunków ideologicznych panujących w ówczesnej kulturze. Poeta koncentrował się na takich kwestiach, jak podstawy twórczości, literatura i krytyka, poeta i język, granice twórczej wolności. U. Dubouka twórczo wykorzystał artystyczne możliwości wiersza i poematu, aktywnie zwracał się ku ironii. Poeta analizował takie funkcje

literatury, jak aktualizowanie klasyki, zdobywanie wiedzy o świecie i człowieku, pokazywanie duchowych możliwości jednostki i społeczeństwa, rozwijanie wrażliwości czytelników i pozycjonowanie eksperymentu. Rozumiał twórczość literacką jako samoidentyfikację i autocharakteryzację poety.

Słowa kluczowe: poezja, artystyczna interpretacja, wiersz, poemat, wizerunek artystyczny, ironia.

S U M M A R Y

THE ARTISTIC INTERPRETATION OF LITERARY CREATION AND FUNCTIONS OF LITERATURE IN U. DUBOUKA'S POETRY OF THE 1920S

The artistic interpretation of literature in the poetry of U. Dubouka of the 1920s was polemical in reference to official ideological settings in the culture of that time. The poet's attention was focused on such questions as the foundations of creativity, literature and criticism, poet and language, the boundaries of creative freedom. U. Dubouka creatively used the artistic possibilities of poetic verses and poems, he actively turned to irony. The poet considered such important functions of literature as updating the classics, acquiring the knowledge of the world and the man, revealing the spiritual possibilities of an individual and society, developing the thinking of readers, and experiment positioning. In addition, he understood literary creativity as self-identification and self-characterization of the poet.

Key words: poetry, artistic interpretation, poetic verses, poem, artistic image, irony.